№ 43 Մարտի 10 (22) 1881 Մարտի 10 (22) № 43

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Գործակալ տիրոջ 10 բուրլ. կէս տարեկանը 6 բուրլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Ստորագրողներից գրեում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն ինչում։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ· Մի հաղորդութիւն. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ· Անգլիա· Թուրքիա· Նամակ Գերմանիայից· Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ· Մոսկվայի Հնագիտական ընկերութիւն.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

—

Թիֆլիսում սահմանված է մի օժանդակող կոմիտէ արուեստագործական վիճակի, այսինքն արուեստից հանգէսի, որ բացվելու է Մոսկվա քաղաքում այս տարի մայիսի 1-ին։ Այս կոմիտէի վրա պարտաւորութիւն է դրված կովկասում բնակվող և հանգէսին իրանց առարկաները ուղարկել ցանկացող անձանց տալ հանգէսի մասին հարկաւոր տեղեկութիւնները, տալ տեղեկութիւններ առարկաներ ուղարկելու կարգի մասին և նոյն իսկ յանձն առնել առարկաներն ուղարկել հանդիսին։

Վանորոյ, ի նկատի ունենալով հանդիսի շուտով բացվելը, օժանդակող կոմիտէտը հարկաւոր է համարում հրատարակելու հետևեալ տեղեկութիւնները հանդիսին մասնակից լինելու և առարկաներն ուղարկելու ցանկացող անձանց համար։

1. Զարդեղեն ուղարկողները պարտ են առարկաներն ուղարկելուց առաջ ներկայացնել օժանդակող կոմիտէին երկու յայտարարութիւն ուղարկվող առարկաների մասին, իսկ իրանք առարկաները պէտք է ուղարկվեն երեք ծանուցագիրներով (ֆիկատուրայով)։ Առարկաները չեն ընդունվի և չեն տեղադրվի հանդիսի մէջ, եթէ ֆիկատուրա չը լինի։

2. Առարկաներն ամուր գործելու և հանգէսն ուղարկելու, նոյնպէս յետ գործելու ծախքը տէրութեան կողմից հատուցված հանգէսի կանոնագրութեան 5 և 20 յօդուածների համաձայն պէտք է լինի առարկաները հանդիսին ուղարկողների հաշուով։

3. Առարկաների ընդունվելը վիճաբանական շրջանի մէջ կը սկսվի մարտի 15-ին և կը շարունակվի մինչև 1 մայիսը։

4. Զարդեղեն ուղարկողները կարող են իրանց առարկաներն առաջադրել անձամբ անձին, կամ իրանց հաւատարմատարների (պովերենների) ձեռքով, կամ յանձնել կարգաւորեալ և սահմանադրեալ վարձով հանդիսում գտնվող մակլէրին։ Բայց որովհետև Կովկասում բնակվողներից շատերը կարող են դժուարութիւն հանդիպել իրանց առարկաները հանդիսին ուղարկելու վերաբերութեամբ, այդ պատճառով օժանդակող կոմիտէտը միջնորդում է որ հանդիսում նշանակվին Կովկասի ներկայացուցիչները, որոնք պարտաւոր կը լինեն հոգալ առարկաներն ընդունելու և հանդիսում տեղաւորելու մասին, նոյնպէս և պահպանել, առհասարակ, այն անձանց շահը, որոնք առարկաներ կուղարկեն հանդէսը։

Այդ պատճառով. Ա. Կովկասի հիւսիսային գաւառներում բնակվողները կարող են յայտնել կերպով ուղարկել իրանց առարկաները ուղղակի հասցէով Մոսկվայի արուեստագործական հանդիսի Կովկասի բաժնի վարչութեանը։ Բ. Կասպից և Սև ծովերին մոտիկ բնակվողներին աւելի յարմար կը լինի առարկաները ծովով ուղարկել, նոյնպէս նոյն հասցէով։ Գ. Իսկ Կովկասի Յետևեալ բոլոր ուղարկողները կարող են ուղարկել իրանց առարկաները ուղղակի Թիֆլիս, օժանդակող կոմիտէի անունով, նրանց հետ միասին ուղարկելով ֆիկատուրան, որքան պահանջվում է։

5. Ցոփած բրանդեղներ և ֆիկատուրաները և ամենայն տեսակ տեղեկութիւններ ստանալու համար, թէ որ վերաբերվում է հանդիսին, ցանկացողները կարող են դիմել կովկասի օժանդակող կոմիտէին, որ գտնվում է Կովկասեան արքունական կալուածների վարչութեան բաժնում գլխաւոր կառավարութեան մէջ, Թիֆլիս քաղաքում, վէ.յսէնհոֆի տանը, կոմիսարիատ գերեզմանատան հանգէս։ Въ Кавказскій вспомогательный комитетъ Всерос. промышленно-художественной выставки.

—

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Այսօր, մարտի 10-ին գնվելու է ԹԻՖԼԻՍԻ գաւառական պաշտաւում Աղէքսանդր Սեմիլովի գործը, որ մեղադրվում է Ռեժանովի սպանութեան մասնակցելու մէջ։

—

ՇՈՒՇՈՒՅԻՑ մեզ գրում են որ այդտեղի մի պարոն, Միմոն Հախումեանց, շատ է աշխատում հրատարակել մի հայերէն ամսագիր «Գոթ» անունով։ Զը նայելով որ պարոնը իր ուսման ընթացքը աւարտել է Էջմիածնի ճեմարանում, սակայն նա, ինչպէս երևում է, մինչև կը հարուածէ Էջմիածնի անդամներին, մանաւանդ այն սանները որոնք ակամտոտս է եղել ինքն։

—

Շուշուց մեզ հաղորդում են որ այդ քաղաքում ալիւրի պուդը արժէ այժմ 85 կոպէկ, իսկ գարին, պուդը 45 մինչև 50 կոպէկ։ Այդ էժանութեան պատճառով մի քանի հարստահարողներ ստիպվեցան մեծ փոփոխներ կրել։

—

Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը խնդրում է մեզ յայտնել որ հոգաբարձական խորհրդարանի մէջ մարտ ամսոյ 18-ին, երեկոյեան 8 ժամին, կը լինի ամբարտ, առանց կրկնաձրգի, կոպարով տալու հանգուցեալ Գրիգոր Շերգիլեանցից ընծայած կրպակը իր նեղուզով, որ գտնվում է Հայոց, Նոյն է Միջի փողոցում։ Պայմանագիրը (կոնտրակտան) կարելի է կարդալ հոգաբարձութեան գրասենեակը ամեն օր, բացի կիրակի և տօն օրերից, 10 ժամից մինչև 12 ժամ ցերեկվայ։

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են. «Մեր քաղաքում գոգութիւններն և ազանութիւնները չատացել են։ Մի քանի օր առաջ թուրքերը Զանգու գետի մոտ մի մարդական կառապանին սպանել են և նրա կառքը քշել փախցրել են։ Իսկ երէկ գիշեր, մարտի 1-ին մի թուրք քաղաքի փողոցներում և երկու թուրք հրապարակական պարտէզի մոտ սպանված գտնվեցան։ Զարագործները անյայտ են։»

—

Մեզ գրում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ հետևեալը։ «Փետրվարի 28-ին երեկոյեան 7 ժամին Դպրանոցի արհեստական ուսումնարանի գանձիմում Լրեանի քաղաքային բժիշկ Լեան Տիգրանեանց դասախօսեց Երևան քաղաքի առողջապահական պայմանների վրա մի շատ բազմակողմանի և հետաքրքիր ծրագրով։ Լսարանը լի էր ունկնդիրներով, բոլորն էլ գոհ եղան և բուռն ծափահարութիւններով վարձատրեցին դասախօսին։ Գ. Տիգրանեան շատ հարատև կերպով էր խօսում, արտասանութիւններ էլ անում էր և ժողովրդի երեսին էր տալիս նրա առողջապահական անհոգութիւնները։»

—

Մեզ հեռագրում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ հետևեալը։ «Մարտի 6-ին քաղաքային դումայի քննելով այն հարցը թէ գիմնազիայի շինութեանը յատկացրած գեսմինը պէտք է ընդարձակել թէ ոչ, վճռել է աւելացնել այդ գեսմին կորգանովի հողի կարը, գնելով նրանից այդ գեսմինը և վճարելով նրան քաղաքային գանձարանից 3000 բուրլ։ Այդ վճռից յետոյ հաստատեց որ եկող ուսումնական թուից սկսած տեղիս գիմնազիան կընդարձակվի մի դասարանով։ Ա ն գ ր ի ք ա ր և գ ա կ ա ն. Լ ո ւ ս ա ն ի ն և ի ւ ր ն ա խ ն ե ա ց ը. որպէս և մոտ 30 տարի յետոյ այսուհետև թերել տուեց Ա ր ա ա շ է ս Ա. Լիւդէացի Կրեստոսին յաղթելուց զինի պղնձանոյլ—ոսկեզօծ արձանները Աշտարակիցի. Հէրակլէսի և Ապոլոնի. որոնցից վերջինին հայ քրիստոնեաները վ ա հ ա գ ն ի տեղ ընդունելով Արտաշէսի մահից յետո՝ տարան գրին իրանց տեղական գիւղը—Աշտիշատ։ Վերջապէս այս քաղաքում իւրաքանչիւր հայկական նահապետ կամ թագաւոր նորոգեց կամ շինեց իր արքունիքը և զարդարեց նրան զանազան շինութիւններով և արձաններով։ Բացի դրանից բաւական գաղթականութիւն հրեից, որոնց տեղաւորել էր Տիգրան երկրորդը՝ իր Զագեստին տրած յաղող պատերազմից յետոյ (Քրիստոսից մոտ 80 տարի առաջ) և որոնք կարող էին դպրել կերպով նրա պատած լինել մայրաքաղաքի արուեստից և արդիւնագործութեան ծաղկեցուն։—Այս բոլորից երևում է, որ Արմաւիրը եղել է մի շքեղ, հարուստ, բազմաշէն և բազմամարդ քաղաք։ Եւ թէպէտ ժամանակից՝ արքայական սիրտը տեղափոխվեցաւ Արմաւիրից ուրիշ կենտրոններ, թէպէտ այս մայրաքաղաքի զարդերից և արձաններից շատերը տարուեցան Բագարան, Աշտիշատ և Երուանդաշատ, թէպէտ՝ տասնմեկ՝ դարերից յետոյ մեծ փոփոխութիւններ կրեց Արմաւիրը թէ քաղաքական արշաւանքներից և թէ երկրաշարժից և հրաբուխ վիժումներից—այնուամենայնիւ՝ մենք հաւատացած ենք, որ նրանից պէտք է մնացած լինեն շատ ուշագրութեան արժանի նշաններ և մշտատակարաններ հին հայոց կեանքի, արուեստի ու հարստարարութեան. և անշուշտ մի որ այս բոլորը կը յայտնվի, եթէ հաստատ որոշվի Արմաւիրի տեղը։ Եւ մինչև կարող է բոլորովին անհնար լինել, չգտնում մի ամբողջ քաղաք, որ 2000 տարուց աւելի եղել է մի ազգի կրօնական, քաղաքական և տնտեսական կենտրոնը։

Այժմ ես կանցնեմ կոմս Ուվարովի ընթերցմանը։ Թող ներողամիտ լինի ընթերցողը, եթէ ես մի փոքր մանրամասն խօսեմ դրա վրա. գանվ հայոց հնագիտութեամբ հետաքրքրվողները՝ յուսով եմ, չանդիմանելու չեն ինձ սրա համար։

Գ. Առենարանը սկսեց իր խօսքը նրանից, թէ ինչը առաջ մտադիր է եղել ճանապարհորդել Ա ն ի քաղաքը և հետազօտել նրա աւերակները. բայց մեր գիտնական հայրենակից պ. Էմ ի ն ը խորհուրդ է տուել նրան առ այժմ թողնել այդ մի ջանքագարեան՝ համեմատաբար—նոր՝ յիշատակարանները և խուզարկութիւն անել հայոց կուսակրոնական հնութիւնները՝ իր հետազօտութիւնները սկսելով հայոց հին մայրաքաղաք—Արմաւիրից, որպէս ամենահին և հայկական կեանքի գլխաւոր կենտրոնից։ Այս դիտաւորութեամբ՝ կոմսը ամենից առաջ սկսում է ուսումնասիրել Արմաւիրի տեղը։ Բայց հենց առաջին քայլում նա պատահում է արգելքների. Արմաւիր մայրաքաղաքի տեղը իւրաքանչիւր ազգասէր կամ հնագիտարարը ազգասէր է ցոյց տալիս Զրնակ՝ Դ ի ւ ր ա ն, որ եղել է Հայաստան, Լ ա ն դ ր ի ք ա ր և գ ա կ ա ն. Լ ա ն դ ր ի ն և ի ւ ր ն ա խ ն ե ա ց ը. որպէս և մոտ 30 տարի յետոյ այսուհետ թերել տուեց Ա ր ա ա շ է ս Ա. Լիւդէացի Կրեստոսին յաղթելուց զինի պղնձանոյլ—ոսկեզօծ արձանները Աշտարակիցի. Հէրակլէսի և Ապոլոնի. որոնցից վերջինին հայ քրիստոնեաները վ ա հ ա գ ն ի տեղ ընդունելով Արտաշէսի մահից յետո՝ տարան գրին իրանց տեղական գիւղը—Աշտիշատ։ Վերջապէս այս քաղաքում իւրաքանչիւր հայկական նահապետ կամ թագաւոր նորոգեց կամ շինեց իր արքունիքը և զարդարեց նրան զանազան շինութիւններով և արձաններով։ Բացի դրանից բաւական գաղթականութիւն հրեից, որոնց տեղաւորել էր Տիգրան երկրորդը՝ իր Զագեստին տրած յաղող պատերազմից յետոյ (Քրիստոսից մոտ 80 տարի առաջ) և որոնք կարող էին դպրել կերպով նրա պատած լինել մայրաքաղաքի արուեստից և արդիւնագործութեան ծաղկեցուն։—Այս բոլորից երևում է, որ Արմաւիրը եղել է մի շքեղ, հարուստ, բազմաշէն և բազմամարդ քաղաք։ Եւ թէպէտ ժամանակից՝ արքայական սիրտը տեղափոխվեցաւ Արմաւիրից ուրիշ կենտրոններ, թէպէտ այս մայրաքաղաքի զարդերից և արձաններից շատերը տարուեցան Բագարան, Աշտիշատ և Երուանդաշատ, թէպէտ՝ տասնմեկ՝ դարերից յետոյ մեծ փոփոխութիւններ կրեց Արմաւիրը թէ քաղաքական արշաւանքներից և թէ երկրաշարժից և

*) Արժանի է ուշադրութեան այն հանգամանքը, որ Քրիստոսից 3 դար յետոյ հայոց մենեանդերում (գոնէ Բագարանում) յունաց աստուածների շարքում՝ կար և «որմզդական հուրը»—ինչպէս ասում է խորենացին (գ. բ. գլ. 77). այսինքն՝ յունաց և պարսից կրօնական պաշտամունքը հաւասար ընդունելութիւն ունէին հայերի մէջ։ Այս գուցէ մասամբ՝ հետևանք լինի այն հ ա մ բ ե ր ա գ (tolérant) քաղաքականութեան, որ մեզանից հայերի մէջ վ ա ղ ա ր չ ա կ Ա.։

Յայտնի է, որ սրա ժամանակ Հայաստանում՝ բացի յունաց կրօնական պաշտամունքից և պարսից՝ որ անշուշտ ինքը հետը բերեց Զարեհաստանից, առանց հաւատանքի գոյութիւն ունէր և հրէից կրօնը։

մանը որոշելը և այդ տեղում փորուածք և խուզարկութիւններ անելը։

Ա ր մ ա ւ ի ր անունը առաջին անգամ պատահում ենք՝ բուն խորենացու՝ 1975 թ. Քրիստոսից առաջ—Արմենակի որդի Ա ր մ ա ւ ի ս ի ձեռքով շինած կոփածոյ քարերից մի բլուրի վրա—Ելրասխի ափին։ Դա առաջին և գլխաւոր քաղաքն էր հայոց, որ յետոյ եղաւ թագաւորանիստ՝ մինչև Հայկազանց իշխանութեան բարձումը։ Այս քաղաքը բերեց քաջ Ա ր ա մ ը Մարաց ապստամբների առաջնորդ Ն ի ւ ք ա ր ի ն և սրա բարձր պարիսպների աշտարակից կախեց նրան՝ չի տեսել անցաւորաց և ամենայն նկելոց անդր։—ինչպէս ասում է խորենացին (գ. Ա. գլ 13)։ Այստեղ էր գտնվում Արամանեկայ ս ո ս ե ա ց ա ր բ ա ղ ա ն ա ա ա ռ. որի սազարքիների հեղեղի կամ սատրիկ ասատութեամբ հմայում էին հին հայոց հմայողները և գուշակները. այս անտառը նուիրական տեղ էր համարվում և նրան ձեռնում էին երեների անձանց. այսպէս՝ Արայի թոռ կարմիր Ա ն ա ւ ա ա ն ը նուիրած էր այդ ասպնջներին։ Այստեղ շինեց վ ա ղ ա ր չ ա կ Ա. (Քրիստոսից մոտ 140 տարի առաջ) փառաւոր մենեան՝ *) հաստատելով ա ն գ ր ի ք ա ր և գ ա կ ա ն. Լ ա ն դ ր ի ն և ի ւ ր ն ա խ ն ե ա ց ը. որպէս և մոտ 30 տարի յետոյ այսուհետ թերել տուեց Ա ր ա ա շ է ս Ա. Լիւդէացի Կրեստոսին յաղթելուց զինի պղնձանոյլ—ոսկեզօծ արձանները Աշտարակիցի. Հէրակլէսի և Ապոլոնի. որոնցից վերջինին հայ քրիստոնեաները վ ա հ ա գ ն ի տեղ ընդունելով Արտաշէսի մահից յետո՝ տարան գրին իրանց տեղական գիւղը—Աշտիշատ։ Վերջապէս այս քաղաքում իւրաքանչիւր հայկական նահապետ կամ թագաւոր նորոգեց կամ շինեց իր արքունիքը և զարդարեց նրան զանազան շինութիւններով և արձաններով։ Բացի դրանից բաւական գաղթականութիւն հրեից, որոնց տեղաւորել էր Տիգրան երկրորդը՝ իր Զագեստին տրած յաղող պատերազմից յետոյ (Քրիստոսից մոտ 80 տարի առաջ) և որոնք կարող էին դպրել կերպով նրա պատած լինել մայրաքաղաքի արուեստից և արդիւնագործութեան ծաղկեցուն։—Այս բոլորից երևում է, որ Արմաւիրը եղել է մի շքեղ, հարուստ, բազմաշէն և բազմամարդ քաղաք։ Եւ թէպէտ ժամանակից՝ արքայական սիրտը տեղափոխվեցաւ Արմաւիրից ուրիշ կենտրոններ, թէպէտ այս մայրաքաղաքի զարդերից և արձաններից շատերը տարուեցան Բագարան, Աշտիշատ և Երուանդաշատ, թէպէտ՝ տասնմեկ՝ դարերից յետոյ մեծ փոփոխութիւններ կրեց Արմաւիրը թէ քաղաքական արշաւանքներից և թէ երկրաշարժից և

*) Արժանի է ուշադրութեան այն հանգամանքը, որ Քրիստոսից 3 դար յետոյ հայոց մենեանդերում (գոնէ Բագարանում) յունաց աստուածների շարքում՝ կար և «որմզդական հուրը»—ինչպէս ասում է խորենացին (գ. բ. գլ. 77). այսինքն՝ յունաց և պարսից կրօնական պաշտամունքը հաւասար ընդունելութիւն ունէին հայերի մէջ։ Այս գուցէ մասամբ՝ հետևանք լինի այն հ ա մ բ ե ր ա գ (tolérant) քաղաքականութեան, որ մեզանից հայերի մէջ վ ա ղ ա ր չ ա կ Ա.։